

А. Б. Пономаренко
В. Р. Майструк

З ІСТОРІЇ ФОРМУВАННЯ МІФУ ПРО НОВОРОСІЮ

Вінницький національний технічний університет

Анотація

У роботі розглянуто історію заснування міста Одеси. Спростовується міф про виняткову роль Російської імперії в освоєнні південноукраїнських земель.

Ключові слова: заснування Одеси, Хаджибей, Новоросія.

Abstract

The work examines the history of the founding of Odessa city. The myth about the exclusive role of the Russian Empire in assimilation of the southern Ukrainian lands is refuted.

Keywords: the founding of Odessa, Khadzhibey, Novorosiya.

Вступ

В 2007 р. в інформаційному просторі з подачі російського президента з'явилося поняття «русский мир». В. Путін закликав всіх, для кого є важливими «русское слово и русская культура», до об'єднання, незалежно від місця проживання. Але термін «русский мир» одразу вийшов за рамки його гуманітарного тлумачення, ставши основою для агресивної демонстрації імперських амбіцій сучасної Російської Федерації.

Концепція «русского мира» сприяла поширенню сепаратистських настроїв в Україні, особливо після Помаранчевої революції. Ці настрої вдало підтримувалися Кремлем, який був розлючений прагненням українців змінити зовнішньополітичний вектор своєї держави в бік Європи.

В 2014 р. російська влада, налякана подіями Революції гідності, боячись остаточно втратити Україну з-під свого контролю, фактично ініціювала відокремлення Криму і східних областей України, які Кремлем визначалися як територія «русского мира».

Тоді ж в інтернеті з'явилася карта з поділом України на п'ять частин: Республіка Крим, Донбаська республіка, Дніпровсько-Слобожанська республіка, Республіка Новоросія і Україна. Стало очевидним, що Кремль взяв курс на знищення української держави. Невдовзі з'явилася змінена версія Новоросії – у складі Харківської, Луганської, Донецької, Херсонської, Миколаївської та Одеської областей. Російська пропаганда наполегливо поширює тезу про те, що ці території – «ісконно русские», і їх потрібно визволити від українських «нацистів». Ідеологічне підґрунтя для війни проти України потребувало фальсифікації історичних фактів. Розглянемо це на прикладі історії заснування Одеси.

Основна частина

Російські міфи про колонізацію росіянами півдня України формують уявлення про нібито незаселеність цих земель. Початок їх освоєння приписують імператриці Катерині II, а дату заснування міста Одеси пов'язують із підписанням нею в 1794 р. відповідного указу. Але з самого тексту цього документу зрозуміло, що Одеса засновувалася не на порожньому місці: «Уважая выгодное положение Гаджибея при Чёрном море и сопряжённые с оным пользы, признали Мы нужным устроить тамо военную гавань, купно с купеческою пристанью». Отже, історія міста почалася раніше, і сама Катерина II цього не приховувала. Вже існуюче місто Гаджибей (Хаджибей) було перейменоване на Одесу.

Освоєння південноукраїнських земель розпочали стародавні греки. Під час проведення археологічних розкопок в Одесі були знайдені залишки двох давньогрецьких поселень. Але ці

поселення зникли ще в античні часи і тому не можуть братися до уваги при визначенні дати заснування міста. Припускають, що вони були знищені кочовими племенами з Азії в IV—III ст. до н. е. Згодом територія майбутньої Одеси знаходилася під контролем печенігів та половців. В середині XIII ст. вона увійшла до складу Золотої Орди, після її розпаду – до Кримського ханства. В 1362 р. після перемоги литовського князя Ольгерда над татарами на річці Сині Води узбережжя Чорного моря увійшло до складу Великого князівства Литовського. Саме в цей період литовцями було збудовано замок з морською пристанню під назвою Коцюбіїв. В подальшому назва змінювалася – Качибейв, Качибей, Кочубей, Хаджибей.

Перша писемна згадка про це місто міститься в праці польського хроніста Яна Длугоша «Історія Польщі» і відноситься до 1415 р. В цей рік, стверджує автор, «прибули до польського короля Владислава послы патріарха і грецького імператора з листом та олов'яними буллами, які їх удостоювали, а турки їх всіляко мучили і гнобили; їм потрібна щедра допомога зерном. Владислав же, польський король у святому співчутті, документально засвідчує допомагати. Він дає і щедро дарує прохану кількість зерна, яке їм потрібно отримати в його королівському порту Кочубейв» [1]. Описуючи зустріч послів Візантійського імператора і патріарха Константинопольського з польським королем, Я. Длугош згадує Кочубейв як королівський порт, через який ведеться жвава торгівля зерном. З Волині і Поділля зерно волами везли до цього порту, а далі морем доставляли до Візантії і портів південної Європи.

В 80-х рр. XV ст. Північне Причорномор'я завоювала Османська імперія. Турки перейменували місто в Хаджибей. Торгівля через цей порт не припинилася, а навіть розквітла, свідченням чого була велика кількість утворених чумацьких шляхів, що вели до порту. В зворотному напрямку везли сіль, яку випарювали із солоної води Куяльницького лиману. До кінця XV ст. Хаджибей став значним торговельним центром. Очевидно, що і кількість населення міста теж зростала. В 1764 р. турецька влада відбудувала поруч з Хаджибеем стару фортецю, назвавши її Ені-Дунья. Цю фортецю неодноразово штурмували запорізькі козаки під проводом Семена Галицького і Петра Калнишевського. В 1774 р. фортеця була вперше захоплена об'єднаними козацько-російськими військами. Однак, за Кючук-Кайнарджійським мирним договором її було віддано туркам

Під час Російсько-турецької війни 1787-1792 рр. фортеця потрапила до уваги військ під командуванням російського полководця О. Суворова, який прямував на Бендери. Її було взято 14 вересня 1789 р. передовим загonom корпусу генерала І. Гудовича. Активну участь у битві за Хаджибей брало Чорноморське козацьке військо на чолі з козацькими отаманами Захарієм Чепігою та Антоном Головатим [2, с.14-15]. Відповідно до Ясського договору Хаджибей в 1791 р. відійшов до Російської імперії.

Версія про те, що Одесу заснувала Катерина II, з'явилася приблизно на початку 40-х рр. XIX ст. завдяки діяльності історика А. Скальковського, який почав поширювати цей міф, щоб догодити російській імперській владі. У своїй книзі «Первое тридцатилетие истории Одессы» він запропонував вважати початком історії міста 22 серпня (2 вересня) 1794 р. За його твердженням в цей день митрополит Гавриїл «положил первые основные камни для храмов Божиих во имя св. Николая, св. Екатерины и... провел первую бразду для фундаментов городских строений». Його А. Скальковський і пропонував вважати першим днем в історії Одеси [3]. За дивним збігом ця дата співпала з днем коронації чинного російського царя Миколи I, і цей збіг навряд чи був випадковим. У дореволюційній російській історіографії питання про початок історії міст на приєднаних до імперії територіях було тісно пов'язано з урядовою ідеологією. Офіційні історики визначали дати заснування цих міст так, щоб їхня історія розпочиналася вже з приходом російської влади. Як ми бачимо на прикладі Одеси, це навіть стосувалося й тих населених пунктів-фортець, які російським військам перед «заснуванням» доводилося брати штурмом.

Але в указі Катерини II чітко вказано, що мова йде лише про розширення гавані і про модернізацію порту в Хаджибеї, що було необхідним для поглиблення торговельних зв'язків з Європою. Згідно з указом імператриці, про заснування нового міста не йшлося. Заснувати місто можна лише на незаселеній території. Вже існуючий населений пункт можна лише перейменувати, що і було зроблено.

Не витримує критики і міф про освоєння півдня України лише росіянами і іноземними колоністами. Задовго до приєднання південноукраїнських земель до складу Російської імперії там уже проживала значна кількість українського і татарського населення. Перші козацькі поселення з'явилися тут після Полтавської битви 1709 р., коли гетьман І. Мазепа і козаки-запорожці, що з ним

тікали від помсти Петра I, знайшли прихисток у володіннях турецького султана. Після смерті гетьмана частина запорожців залишилась в цьому регіоні. Внаслідок остаточної ліквідації Запорізької Січі в 1775 р. на територію майбутньої Одещини приїхало ще більше козаків, які заснували села Нерубайське, Усатове, Чубаївка, Ковалівка та інші. Французький військовий інженер Лафіт Клаве, відвідавши Північне Причорномор'я у 1780-х рр. стверджував, що там досить розвинуті комунікаційна та фортифікаційна системи, й воно зовсім не виглядає «диким полем» [4, с.43-45]. Деякі його райони, зокрема околиці Хаджибея, були досить густозаселені. У селах, розташованих поблизу Одеси, – Куяльнику, Нерубайському, Великому Дальнику, Прилиманському та інших дослідники знайшли значну кількість православних могил, які свідчать про існування тут козацьких поселень ще у 70-90-х рр. XVIII ст. Чисельні кам'яні пам'ятники дозволяють конкретизувати місце знаходження козацьких хуторів у Буго-Дністровському межиріччі. Православне населення цього регіону було настільки значним, що його церковні епархії виділялися у титулі молдавських митрополитів під спеціальною назвою: «всього владения Украинского» (1777 р.), а пізніше – «всєя Украины» (1782-1783 рр.) [5, с.52]. Історик О. І. Маркевич, відомий дослідник історії України і Росії XVI-XVIII ст., чия діяльність припала на XIX ст., писав що околиці фортеці були густо заселені ще у 70-80-ті рр. XVIII ст. Переважну більшість населення, що там проживало, становили українці. Вони були досить заможними, займалися сільським господарством, городництвом, рибальством, видобутком солі з лиманів і вели жваву торгівлю, поставляючи в Хаджибей продукти харчування [6, с.126]. В 1793 р. в результаті другого поділу Речі Посполитої до Росії відійшли Київщина, Волинь і Поділля. Відтак зерно, вирощене на цих землях українськими селянами, потрапляло в Європу вже не через Гданськ, як це було за часів Речі Посполитої, а через Одесу. І саме з цього моменту починається бурхливий розвиток міста.

Висновок

Отже, російський міф про те, що Одеса була заснована 230 років тому указом Катерини II, і лише Російська імперія принесла сюди цивілізацію і розвиток, знадобився для того, щоб створити історичне підґрунтя для територіальних претензій з боку Російської Федерації. Для агресора, що прагне захопити українські землі, фальсифікація історії залишається важливою складовою державної пропаганди.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Історична довідка (додаток до звернення дослідників історії Одеси). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ri-urbanhistory.org.ua/home/9-news/300-zvernennya-doslidnikiv-istoriji-odesi> (останній перегляд: 16.03.2024).
2. Бондаренко Н., Вовк Л., Горбатюк А., Закіпна Г., Красножон А., Мельниченко Л., Розенберг Р., Суворова Н., Тарасенко О., Яворська О. Одесознавство. Навчальний посібник. Одеса, 2010. 384 с.
3. Гончарук Т. Проблема визначення віку Одеси: історіографія і політика [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://chornomorka.com/archive/21578/a-5172> (останній перегляд: 16.03.2024).
4. Сапожников І. В. Хаджибей та Північне Причорномор'я 1780-х років (до 210-річчя штурму Хаджибейського замку). Іллічівськ: Елтон-2, 1999. 84 с.
5. Діанова Н. Особливості формування населення Одеси (кінець XVIII – перша половина XIX ст.). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://chm.onu.edu.ua/article/view/158161/157547> (останній перегляд: 16.03.2024).
6. Історія Хаджибея (Одеси) 1415-1795 рр. в документах / За ред. Т. Гончарука. Одеса: Астропринт, 2000. 370 с.

Пономаренко Алла Борисівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри суспільно-політичних наук, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця, e-mail: allapon96@gmail.com

Майструк Владислава Романівна – студентка групи СМ-236, факультет будівництва, цивільної та екологічної інженерії, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця, e-mail: majstrukvladislava605@gmail.com

Ponomarenko Alla – PhD in History, Assistant Professor of the Sociopolitical Sciences Chair, Vinnytsya National Technical University, Vinnytsia.

Majstruk Vladislava – student of Faculty of Construction, Civil and Environmental Engineering, Vinnytsya National Technical University, Vinnytsia, e-mail: majstrukvladislava605@gmail.com